

Листопад 1857

1 листопада. Рисував портрет М. О. Дорохової і після вдалого сеансу по дорозі завітав до Шрейдерса, зустрів у нього наймилішого М. І. Попова та привітного П. В. Лапу. Випив з добрими людьми чарку горілки, зостався з добрими людьми обідати, і з добрими людьми за обідом мало-мало не нализався, як Селіфан. Шрейдерс затримував мене в себе відпочити по обіді, але я відмовився й пішов до madame Гільде, де й закотвичився на ніч.

2 [листопада]. Вертаючись додому з безпечної ночівлі, зайшов попрощатись до Варенцова. Він сьогодні їде до Петербургу. У мене був намір послати з ним до Москви свого “Матроза”, але переписувач мій теж із добрими людьми загуляв, і переписування припинилось. Досадно. Доведеться зачекати Овсянникова. Коли ж я позбудуся цього докучливого “Матроза”?

Прийшовши додому, я знечевя розкрив книжку “Отечественныхъ Записокъ” за січень, і яка ж краса випадково впала мені в очі! Це вірш без заголовку З. Тура:

Во время сумерекъ, когда поля и лѣсъ
Стоять окутаны полупрозрачной дымкой,
Съ воздушныхъ ступеней темнѣющихъ небесъ
Спускается на землю невидимкой

Богиня стройная съ задумчивымъ лицомъ.
Для ней нѣтъ имени. Она пугливѣй грезы;
Печальный взоръ горитъ привѣтливимъ огнемъ,
А на щекахъ [слегка] замѣтны слезы.

Съ корзиною цвѣтовъ, съ улыбкой на губахъ
Она украдкою по улицамъ проходитъ
И озирается на шумныхъ площадяхъ,
И около дворцовъ пугливо бродитъ,

Но увидавъ [вверху] подъ крышею окно,
Гдѣ одинокая свѣча горитъ, мерцає,
Гдѣ юноша, себя и всѣхъ забывъ давно,
Сидитъ, въ мечтахъ стихъ жаркій повторяє,

Она порхнеть туда и, просіявъ, войдетъ
Въ жилище бѣдное, какъ мать къ родному сыну,
И сядетъ близь него, и счастье разольетъ,
И высышетъ надъ нимъ цвѣтовъ корзину

3 [листопада]. Сьогодні неділя, і я, як статечна людина, причепурився й вийшов із дому з наміром одвідати моїх добрих знайомих. До першого зайшов я до містера Гранда, англійця з голови до пят. І в нього, в англійця, я вперше побачив твори Гоголя, видані моїм другом П. Кулішем. Друг мій трохи підгуляв. Видання вийшло трохи простакувате; особливо портрет автора такий поганий, що я дивуюсь, як знаменитий Йордан дозволив підписати під ним своє славне імя.

У нього ж таки, у Гранда, я також уперше побачив “Полярную Звѣзду” Іскандера за 1856 р., другий том. Окладинка, себто портрети перших наших апостолів-мучеників, мене так тяжко-сумно вразила, що я й досі ще не можу відпочити від цього похмурного вражіння. Як би було добре, коли б вибити медалью на спомин цієї огидної події. З одного боку портрети цих великомучеників з написом: “перші російські благовісники спободи”; а на другій стороні медалі — портрет “неудобозабываемаго” Тормаза з написом: “не перший російський коронований кат”.

4 [листопада]. Скінчив сьогодні портрети: М. О. Дорохової та її вихованки Ніни, нешлюбної доньки Пущина, одного з декабристів. Напрочуд миле і жваве створіння. Та мені якось сумно робиться, коли я дивлюсь на нешлюбних дітей. Я нікому, а тим паче оборонцеві свободи, не подарую цього браку моральної незалежності, який так тісно зв'язує цих бідних нешлюбних дітей. Це річ простима для якогось гулящого гусарина, бо він тільки гусарин, а ніяк не людина, або якомусь дідичеві-собачникові, бо він собачник та й годі. Але декабристові, що поніс свій хрест у безлюдний Сибір в ім'я людської свободи, такого браку незалежності не можна простити. Коли він не міг стати вище за звичайну людину, то не повинен і принижувати себе перед звичайною людиною.

5 [листопада]. Сьогодні остаточно вирядив Варенцова до Петербургу, і сьогодні таки через нього дістав листа від Костомарова з Саратова. Вчений дивак пише, що даремне прождав мене два тижні в Петербурзі, та не схотів сто верстов круга надати, щоб одвідати мене в Нижньому. А скільки б радости привіз він своєю несподіваною появою! Нічого не пише мені про свої очі, та й взагалі про своє здоров'я.

6 [листопада]. Написав листа до Костомарова та до своїх астраханських земляків-друзів. Хоч погода не зовсім сприяла, я все ж пішов на вулицю. Від деякого часу мені, чого давніше не бувало, подобається життя вулиці, хоч нижнегородська публіка навіть і в недільну ясну погоду на вулиці не показується; і Велика Покровка, тутешній Невський проспект, завжди виглядає, як одноманітний довгий карантин, а я проте люблю повештатись годину-другу вздовж цього безлюдного карантину. І звідкіля ця безглузда любов до вулиці? Після десятилітнього посту я враз накинувся на книги, обївся і тепер слабую на нетравлення в шлунку. Іншої причини цієї томливої моральної бездіяльності я не знаю: рисувати нічого путнього не можу, не придумую, та й помешкання моє не дозволяє. Рисував би портрети, та за гроші — нема кого, а за спасибі працювати — соромно. Треба щось придумати для розваги. А що? — не знаю.

Заглибившись у ці мудрі думки, чи пак компонування, я несподівано набрів на дім Якобі. Зайшов, пообідав і по обіді перейшов до залі на чай до стареньких, себто до madame Якобі та її невблаганно-говіркої сестриці. Між різними, на її думку, надзвичайно цікавими пригодами її скромнищої молодости вона розповіла мені про Лабзіна, про того самого конференц-секретаря Академії Мистецтв, що запропонував вибрати в почесні члени Академії Іллю Байкова, царського кучера, бо він ближчий до царя, ніж Аракчєєв. За цей дотеп Аракчєєв заслав його до Сібірського, де він і помер на руках моєї співрозмовниці. Мені приємно було чути, що цей видатний містик-масон до гробу зберіг незалежність думки та християнську незлобивість.

Після Лабзіна розмова перейшла на І. О. Анненкова, і я з оповідання моїх

співрозмовниць довідався, що подія, яку так зворушливо переказав Герцен у своїх споминах про Івашева, сталася з дружиною І. О. Анненкова — мадмуазель Поль, колишньою гувернанткою. Вона ще й тепер жива. Обіцяли старенькі мене познайомити з цією вельмидостою жінкою. Не знаю, чи скоро я сподоблюся щастя глянути на цю безприкладну, святу героїню.

Дюма, здається, написав сентиментальний роман на цю героїчну тему.

З приводу портрета М. О. Дорохової та її вихованки Ніночки, яких я цими днями рисував, старенькі мені розповіли, що мати Ніночки — звичайна якутка і тепер ще живе в Ялutorовському; а що батько її п. Пущин служить десь на значній посаді в Москві і що він оженився з багатою вдовою, якоюсь madame Коцебу, власне для того, щоб достойно й відповідно виховати свою Ніночку. Огидний батько!

7 [листопада]. Цими днями проходив я якимось через Кремль і бачив велику юрбу мужиків з непокритими головами перед губернаторською палатою. Це явище мені видалось чимсь надзвичайним, та до сьогоднішнього дня я не міг довідатись про його суть, а сьогодні Овсянников розповів мені, в чому справа.

Селяни дідица Демідова, того самого поганця Демідова, якого я знав у 1837 році в Гатчині, як кирасірського юнкера, і який тоді не заплатив мені за портрет своєї нареченої. Тепер він, проциндривши все до снаги, живе в своїм селі і грабує селян. Лагідні мужички замість того, щоб просто повісити свого грабіжника, прийшли до губернатора права прохати, а губернатор, не будиши дурень, звелів їх висікти, щоб вони права доходили “по начальству”, себто починати від станового [пристава].

Цікаво знати, що далі буде.

8 [листопада]. Рисував сьогодні до обіду портрети m[onsieur] і m[adame] Якобі, а ввечері пішов до Веймарна; у нього сьогодні полкове свято, отже — бенкет. Увійшовши до першої кімнати, я цілком розгубився, мене вразила [юрба] військових. Я цих шановних панів давно вже, хвалити Бога, не зустрічаю. Особливо один між ними так живо нагадав мені своєю грубою телячою мордою капітана Косарева, що я мало-мало не випнувсь, як струна, та не вигукнув: “Здравія желаю, ваше благородіє!” — Із цього прикрого стану вивів мене сам гостинний господар, запросивши мене до вітальні, де, між іншими гостями, я зустрів І. О. Анненкова і цілий вечір не розлучався з ним.

9 [листопада]. Закінчив портрети Якобі.

10 [листопада]. Дістав од Куліша книжки: “Записки о Южной Руси”, два томи, та “Чорну Раду”. Який милий дивак мусить бути цей п. Жемчужніков. Який би я був щасливий побачити людину, що так щиро, нелицемірно полюбила мою любу рідну мову й мій прекрасний, убогий рідний край.

11 [листопада]. Сьогодні в мене день великий, урочистий, радісний день. Сьогодні я дістав листа від моєї святої заступниці гра[фині] Н. І. Толстої. Дружній, рідний лист... За що вона мене сподоблює цього невимовного щастя? І чим я заплачу їй за це несподіване світле, сердечне свято? Сльози радості та чиста молитва — твоя єдина нагорода, моя благородна, моя свята заступнице!

Вона радить мені написати графові Федорові Петровичу листа та просити його поклопотатись, щоб мені дозволили прибути до столиці. Це була моя перша думка, але

мені ніяково було турбувати старого. А тепер рішуче зважуюсь на це. Ще просить вона поклонитись В. І. Далеві від неї самої і від якогось п. Жадовського. З Далем я тут не бачився, хоч з ним раніше й був знайомий; і тепер доведеться очима кліпати. По заслужі.

12 [листопада]. Відповівши на лист моєї святої заступниці, я причепурився й пішов до В. І. Даля. Але, не знаю чому, я минув його квартиру і зайшов до адютанта тутешнього військового губернатора, до князя Володимира Федоровича Голіцина, дуже милого молодика, раненого під Севастополем. Слідом за мною зайшла до нього сестра його, чорнобрива, мила, задумлива істота. Чого сумує, чого задумується ця ледве розквітла сантифолія?

Від князя зайшов я до його швагра Олександра Петровича Варенцова, пообідав, послушав машинової музики й пішов до театру. Все було нічого собі, крім пані Васілевої. Вона, сердешна, хотіла зачарувати глядачів своїм фанданго і зовсім не вдягла панталонів. Яке варварське розуміння мистецтва! Пан Клімовський у ролі Пилипа IV був прекрасний, чепурно одягнений, зовсім, як цей еспанський монарх на портреті. А взагалі драма “Мать Испанка” така собі, абияка драма.

13 [листопада]. Сьогодні написав, а завтра вишлю лист з проханням до графа Ф. П. Толстого. Прошу його попрохати кого слід, щоб дозволили мені жити в Петербурзі та ходити до класів Академії. Лист, здається, мені вдався. Овсянников каже, що при потребі я міг би зайняти визначне місце серед писак, що komponують просьби. Побачимо, чи пождем бажані плоди з цього мудрованого твору.

Сьогодні таки написав листа до М. С. Щепкина. Прошу побачення з ним денебудь на хуторі в околицях Москви. Який би я був радий побачити цього славного артиста-ветерана!

14 [листопада]. Почав портрет m[adame] Варенцової. Дебела, кавалерґард-мадам. Нічого жіночого, ані навіть звичайнісінького кокетства.

15 [листопада]. Дістав листа від мого любого Бронислава [Залеського]. Скаржитесь, що його батько занедужав і рекомендує мені якусь свою приятельку Олену Скірмунт, прихильницю мистецтва, мрійницю і взагалі жінку ексцентричну. Це теж недобре; але все ж краще за мою нову знайому, m[adame] Варенцову; правда, вона теж жінка ексцентрична, тільки вона зосередила свою увагу не на поезії, не на красному мистецтві, а на стайні та на псярні; а може й це — своєрідна поезія?

16 [листопада]. Скінчив портрет своєї завзятої амазонки і почав її миле чадо: розпещений хлопчик років п'яти — майбутній собачник, камер-юнкер і взагалі дрантя-чоловік.

17 [листопада]. Був із візитою в В. І. Даля, і добре зробив, що, нарешті, зважився на цю візиту. Він прийняв мене дуже привітно, розпитував про своїх оренбурзьких знайомих, яких я не бачив від 1850 року, і наприкінці просив заходити до нього просто, як до старого приятеля. Неодмінно скористаюся таким милим запрошенням, тим більше, що мої нижнегородські знайомі почали потроху нікчемніти.

18 [листопада]. Після невдалого млявого сеансу в m[adame] Варенцової зайшов я в сусідстві до її хворого брата князя Голіцина й застав у нього його меншу, милу задумливу сестру. Вражіння невдалого сеансу, як вітром звіяло. Намилувавшись цією лагідною

істою, я цілий день був щасливий. Який животворчий, чудовий вплив має краса на душу людини!

19 [листопада]. На обопільну велику радість сьогодні я, нарешті, скінчив портрет гусароподібної m[adame] Варенцової та її майбутнього собачника-сина. Вона надзвичайно задоволена з портрета, бо він нагадує якусь кокетливу німфу в амазонці та з бичем; а я ще більш задоволений, що, нарешті, розв'язався з цією незграбною Бобеліною.

26 [листопада]. Я хотів був зовсім покинути свій одноманітний журнал, але сьогодні сталося зо мною те, чого давніше ніколи не було. Шрейдерс, Кадницький та Фреліх просили мене нарисувати їх портрети і запропонували гроші наперед. Я ніколи не брав грошей за роботу наперед, а сьогодні взяв і, добре помогоричувавши, подався до чарівної родини m[adame] Гільде і там переночував, і там украли в мене гроші – 125 карбованців. І по заслугі: не бери наперед незароблених грошей. Вранці прихожу додому — друге лихо; вночі проїхав Федір Лазаревський; був у Даля, посилав мене шукати по всьому місті і, звичайно, мене не знайшли. І тепер його візитівка лежить у мене на столі, як страшний докір сумління.

27 [листопада]. Хоч-не-хоч мусів сьогодні обідати в Даля та вигадувати надзвичайну пригоду, що трапилася зо мною минулої ночі. Але замість фігуральної неправди, я сказав неправду лаконічну: я сказав, що їздив до Балахни з Брилкіном — отак, для власної приємности, і на тому стало.

28 [листопада]. Шкода мені стало незароблених грошей. У такій досаді я пішов до Кудлая просити допомоги поліції в моїй біді. Кудлай сам — нездужає, не може вийти з хати, але обіцяв мені завтра прислати одного із своїх підручних, якогось відомого мастака. Побачимо, чи сотворить чудо вищезгаданий мастак.

29 [листопада]. Сьогодні вранці, дожидаючи поліційного мастака, написав я М. Лазаревському листа і про фатальну ніч повторив йому ту саму вигадку, що й В. І. Далеві. Одна брехня тягне за собою другу; це звичайна річ.

Десь коло першої години з'явився до мене мастак; я розповів йому, в чому справа, і обіцяв за роботу 25 карбованців. Та ба! при всіх його зусиллях — жадних наслідків: що з воза впало, те пропало. Значить, про цю паскудну анекдоту нема чого й думати. Я так і зробив. Пішов до Шрейдерса обідати і знов з досади трохи не нализався. По обіді зайшов до тієї самої лукавої мадам Гільде (яка християнська незлобивість!), відпочив трохи, в її чарівній сім'ї та в сьомій годині вечора пішов до князя Голіцина. В Голіцина зустрів я левів тутешньої сцени, акторів Клімовського та Владімірова. Балакуни і, мабуть, славні хлопці.

Князь прочитав нам своє “Впечатлїніе послѣ боя”. Не надто добре “впечатлїніе”. Після “впечатлїнія” знялась мова про переклади Курочкіна з Беранже. І я прочитав їм на память не переклад, а [його] власний твір. А щоб не забути цього прекрасного твору, я вписую його до свого журналу

Какъ въ наши лучшие года
Мы пролетаемъ безъ участья
Помимо истиннаго счастья!
Мы молоды, душа горда...

Какъ въ насъ заносчивости много!
Предъ нами свѣтлая дорога,
Проходятъ лучшіе года.

Проходятъ лучшіе года,
Мы всѣ идемъ дорогой ложной,
Вслѣдъ за мечтою невозможной
Идемъ невѣдомо куда,
Но вотъ оврагъ, — вотъ мы споткнулись...
Кругомъ стемнѣло... оглянулись —
Нигдѣ ни звука, ни слѣда.

Нигдѣ ни звука, ни слѣда,
Ни свѣтлыхъ дней, ни сожалѣнья,
На сердцѣ тяжесть оскорбленья
И одиночество стыда.
Для утомительной дороги
Нѣтъ силы, подкосились ноги,
Погасла дальняя звѣзда.

Погасла дальняя звѣзда!
Пора, пора душой смириться!
Надъ жизнью нечего глумиться,
Отвѣдавъ горькаго плода;
Или съ безсильемъ старой дѣвы
Твердить упорно: гдѣ вы, гдѣ вы,
Вотще минувшіе года?

Вотще минувшіе года
Не лучше ль справить честной тризной!
Не осквернимъ же укоризной
Господній міръ — и никогда
Съ безсильной злобой оскорбленныхъ,
Не осмѣемъ четы влюбленныхъ,
Влюбленныхъ въ лучшіе года.
В. Курочкинъ.

30 [листопада]. Сьогодні почав груповий портрет своїх щедрих приятелів. Не знаю, чи вийде щось путнє з цього наміру: приятелі неакуратні в сеансах — обставина важлива підчас праці! Побачу, що буде далі, і коли сеанси затягнуться, то нарисую кожного зокрема олівцем і тим покінчу мої рахунки з приятелями, хоч цього мені дуже б не хотілося; тим більше, що задуманий рисунок сепією дуже вдало згрупувався; і мені б хотілося достойно сплатити їм свій борг.